

EKONOMİK KONTROL: ETKİLİ SÖMÜRÜ İÇİN

KURAM VE ARAŞTIRMALAR

İrfan Erdoğan

Ekonomik kontrol, ekonomik yapının geçerliliğini savunma, bu yapı için bilgi ve kontrol mekanizmaları üretme ve uygulamayla ilişkilidir. Ekonomik kontrolde hem kitlelerin bilişleri siyasal, ekonomik ve kültürel yapıların çıkarlarına uygun bir şekilde biçimlendirilir, hem de bilgi üretimiyle kitlelerin ekonomik olarak yönetilmesinde etkinliğin artırılması politika ve uygulamalarına yardım edilir. Aynı şeyler kültürel ve siyasal kontrolde da yapılır. Zaten her üçü birbirinden bağımsız değildir; tam aksine birbiriyle iç içedir ve birbirini desteklerler.

Kitlelerin demokratik taleplerinin temelinde siyasal temsil sorunundan çok, insanca yaşam koşulları olmuştur. Kitlelere demokratik hakları vermemenin temelinde de kapitalizmin üretim ilişkilerinin karakteri, özellikle ücret politikaları ve çalışma koşulları gelir. Kitleleri kontrol gereği, kitlelerin taleplerini ezme yanında, kitle üretimi yapan endüstriyel yapının kitle halinde tüketimi garantilemek için kitlelerin talebini de yönetme gereğinden kaynaklanmış ve gelişmiştir. Bu gelişme seyrine

bakıldığında, özellikle 1920lere kadar olan zamanda, kitlelerin başkaldırısını kontrol önde geliyordu. 1920lerde yavaşça başlayarak ve 1930larda artarak talep yönetimi için kitleleri bilme, dolayısıyla iletişim kuram ve araştırmalarının bu yöne doğru gittiği görülür. Kuram ve araştırmaların ekonomik sömürünün meşrulaştırılması ve geliştirilmesi için kullanılmaya başlanması, halkla ilişkilerde, özellikle Edward Bernays'ın 1920lerde başlayan ve kurduğu özel şirketle ve yazılarıyla sitemli bir hale gelmiştir. Radyo, müzik ve gazetecilik endüstrileri gibi diğer kitle iletişim alanında, aydınların şirketlerin ekonomik etkinliklerini yaygınlaştırması ve biliş yönetiminde başarı sağlaması için çalışmalarını “izleyicileri anlama” ve ölçme teknikleri geliştirmesi, özellikle 1930larda başlamıştır. Bilim adamları, medya yöneticileri, Amerikan zenginlerinin kurduğu vakıflar ve özel şirketlerin işbirliğinde, iletişim kuram ve araştırmaları endüstriyel yapının çıkarlarını sağlama ve geliştirme için kullanılmaya başlanmıştır. Bu işbirliğine, özellikle savaş propagandası ve sonradan psikolojik savaş gereksinimi nedeniyle devlet de katılmıştır. Lazarsfeld'in, yönetsel araştırma (administrative research) olarak nitelediği araştırmalar, yapısal işlevselci sosyoloji ve Amerikan sosyal-psikoloji kuramlarıyla desteklenerek 1930 sonlarında ivme kazandı. Bu araştırmalara örnek olarak Ruth C. Peterson

and L. Thurstone'un "*Motion Pictures and the Social Attitudes of Children*"; Herbert Blumer and Philip M. Hauser'in "*Movies, Delinquency, and Crime*"; Hadley Cantril'in "*The Invasion From Mars*"; Bernard Berelson, Hazel Gaudet ve Paul Lazarsfeld'in "*The People's Choice*"; Elihu Katz ve Paul Lazarsfeld'in "*Personal Influence*" verilir. Bu değerlendirmede aranan veya amaç, kitle toplumundan uzaklaşmak değil, endüstriyel materyal ve dūřünsel üretimi kitleler halinde tüketen kitlelilerin var olmasıdır. Eęer tüketen kitleler yoksa konu kitle iletişim araçlarıyla, reklamlarla, propagandayla, eğitimle ve halkla ilişkilerle nasıl yaratılacağı olur. Bu ve bundan sonraki araştırmacılara verilen dolarların amacı "etkinin kaç aşamadan geçtiğini, dolaylı olup olmadığını" bulmaları için değil, etkinin kimlerden ve nasıl geçerek olduğunu bulmak ve böylece yeni iletişim stratejileriyle kontrol mekanizmaları kurarak arzulanan kitleyi elde etmek ve tutmaktır. Bu araştırmalar uyaran ile tepki veren arasında algısal uyum faktörleri, grup üyeliği, sosyal ağlar, atfetme, kaçınma, yaklaşma, kararı etkileyen diğer kapı tutucular gibi "ara etkenlerin" girdiğini buldular. Bu bulgulardan etkinin dolaylı ve hatta zayıf olduğu akademik çevrelerde sunulurken, aynı anda etkinin bu bulgular yardımıyla nasıl güçlü ve yaygın olarak sağlanabileceği üzerinde durulmaya başlandı. Amaç akademik alanda zayıf etki

kuramları geliştirilirken ve böylece kitle iletişim sistemi “kötü kültürel etkiler” konusunda sorumluluktan arındırılırken, endüstriyel alanda etkiyi maksimum bir şekilde sağlama yolları aranmaya devam etti. Amerika’da yapılan alan ve laboratuvar araştırmaları aynı anda bu iki amaca/sonuca hizmet etmek için tasarlanmıştır. Sonrası zaten, iletişim alanında bilimin endüstriyel yapının çıkarlarını gerçekleştirmeye bütünleşmesi biçiminde geliştirilen bir tarih olmuştur. Bu tarih iletişimin siyasal ekonomisinden, Liberal demokratik siyasal ekonomistler dışında, siyasalın atılması ve ekonominin (özellikle işletmenin ve etkinliğin baskın olduğu bir ekonominin) yerleştirilmesi tarihidir.

20. yüzyılın başlarında iletişimle uğraşanların hiç biri, örneğin, Taylorizm ile iletişim arasında bağ kurmamıştır. Onun yerine iletişimi bir sosyal, ekonomik veya siyasal güç olarak niteleyenler çıkmıştır. Bu nitelemeyle, örneğin, iletişimin (ve teknolojilerinin), yapıları yeniden-örgütlediği düşüncesini yaymışlar ve bu düşünce, iletişimin devrimler yaptığı ve iletişim devrimleri gibi anlatıları getirmiştir. Taylorizm’de işin yeniden-örgütlenmesini iletişim yapmadı; iş-yeniden örgütlenmedi; kapitalistler üretim sürecinde kendilerine işlevsel olan bir düzenleme getirdiler. Bu düzenlemeyi fabrikada üretim sürecinde yeniden

örgütlenme olarak nitelersek, bunu yapan iletişim değildir. Bu yeniden-örgütlenme, kaçınılmaz olarak bu yeniden-örgütlenmenin yapısına uygun yönetsel ve fabrika içi iletişim türlerini/şekillerini beraberinde getirdi. Taylorizm hakkında toplumda üretilen iletişimler de ya Taylorizmi meşrulaştıran ve yücelten bir şekilde ya da onu çeşitli biçimlerde eleştiren şekillerde oluştu. İletişimin fabrikada ve fabrika dışında üretimi kaçınılmazdır, çünkü Taylorizm dahil her insan faaliyeti, egemenlik ve mücadele içinde düşünen ve düşündüren insanlar tarafından açıklanması gerekir. Taylorizm denen üretim sürecini belirleyen insan, var olan üretim süreçleri üzerinde düşünen, deneyler yapan ve var olanı yerinden ederek Taylorizm denen yapıyı getiren insandır. Bu insan aynı zamanda, bu yapıyı kuramsal olarak açıklar. Taylor'un farklılaşma, uzmanlaşma ve tekrarlama/yineleme üzerine kurulan ve üretimin yönetiminde ve ürün çıktısında etkinlik (efficiency) getiren sisteminin işleyişi, işin yapılışındaki süreçlerde değişiklik getirdi; işin değişik şekilde örgütlenmesi ve bu örgütlenmeyle gelen fabrikadaki üretim ilişkiler kaçınılmaz olarak hem fabrikada hem de toplumda sosyal iletişimin nasıl örgütleneceği ve yürütüleceğine ilişkin düşünceleri çıkardı. Taylorizm, iletişimde "etki" arayan güç yapıları ve onlara hizmet edenler için, örneğin, sosyal iletişimin rasyonel kurallar

hıyerarşisine göre örgütlenmesi gerektiği öne sürüldü ve bunun “onlar için faydaları” üzerinde duruldu. İletişim bağlamında oluşum, iletişimin endüstriyel yapıyla uyum içinde kurumsallaştırılması ve enstrüman olarak kullanılması yönünde belirleniyordu. İletişim kuram ve araştırmaları yönetim ve kontrol anlayışından geçerek şekillendi. Sosyal süreç olarak iletişim ekonomik ve siyasal karakter kazandı. Hem birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında hem de İkinci Dünya Savaşı öncesi, sırası ve sonrasında iletişim siyasal sistemin dengesi, savaşın desteklenmesi, ekonomik pazar yapısına işlevsel olan bilgiyi ve açıklamayı sunma ile ilgilendi. Bu yönelim Aydınlanmayla gelen hümanist geleneğe ters düşüyordu. Taylorizmle yüceltilen ve etki ve istikrar arayan “bilimsel yönetim” anlayışı iletişime de taşındı.

Daha önce rasyonelleştirilmiş endüstriyel fabrikalar ile pratikler arasında gevşek bağ setleri vardı. Taylorizmde kapsamlı ve tutarlı bir sosyal makine yaratıldı. Böylece sosyal istikrar hiyerarşik örgütlenme prensibiyle birleştirildi. Bu birleştirmeyeyle, aynı zamanda, iletişim de sosyal süreç olarak bu hiyerarşik sisteme bağlandı. *İlerici Demokrasi* (1915) kitabında, Croly, diğer birçok liberal-demokrat gibi, Bilimsel yönetim sistemi içinde endüstriyel demokrasi yaratmayı tartıştı. Bilimsel yönetim sadece iş

dünyasıyla sınırlı olmayan öncelikle demokrasiyi tutan ve yaratan siyasal bir teknikti. Bu yolla, iletişim yollarını (araç gereçlerini, yollarını) ve yapısını kontrol ederek, toplum yönetilebilir tek bir bütün olarak tutulabilir.^[1]

Taylorist yönetim sistemiyle, sosyal bütün için gerekçesiyle, sosyal iletişimin gözlenmesi ve kontrolü getirilmektedir. Bu siyasal politika sadece Taylorizm sistemi içinde değil, her sistem içinde değişen biçimlerde her zaman zaten vardı. Taylorizm buna, bilimsel yönetim anlayışı getirdi. İletişimin gelişmesi, kuramlar ve araştırmaların oluşması ve gelişmesi, bu yönetsel ilgi/amaç içinde görülmeli ve ele alınmalıdır.

Taylorizm, hem ekonomik hem siyasal hem de iletişimsel bağlamlarda planlama düşüncesini öne çıkardı. Bu düşünce, önemini 1929 krizinden sonraki toplum politikalarında, iletişim alanında, Federal İletişim Komisyonunun (FCC) kurulması ve hem iletişim endüstrileri arasındaki rekabetin düzenlenmesine hem de pratiklerin sistemli bir hale getirilmesine önayak oldu. İletişim artık genel rasyonelleştirme ve meşrulaştırma kaynağı olarak kullanılmaya başlandı.

Taylorist anlayışta, toplumun parçaları ve süreçleri, bir makinenin parçaları gibi birbirine bağlıydı. Bu anlayışla, toplumla ve iletişimle ilgili biyolojik benzetmelerin yerini giderek mekaniksel benzetmeler aldı. Örneğin,

1930'larda, toplum imajı "yüksek seviyede bütünleşmiş makine veya mekanizmalar biçimindeydi. Benzer şekilde, iletişim de, Liberal-demokrat hümanistlerin gördüğü gibi organik olarak gelişen ilişkiler seti yerine, hiyerarşik olarak örgütlenmiş sistem olarak görülüyordu. Bu mekaniksel anlayışta, birbirinde farklı iletişimsel fenomenler, gerçi yüzeyde birbirinden farklı, fakat sonuçta dinamik bir bütün oluştururlar. Örneğin, telgraf, telefon ve radyo, birbirinden farklı görünürler, fakat işlevsel bir birimi oluştururlar. Toplum düzeninde, her olay ve durum kendi yerine ve işlevine sahiptir. Sistemlilik toplum yapısının içsel prensibidir. Bu sistemliliği yaratan mekanizmalar bütünün işlevselliğini sağlarlar. Dolayısıyla, iletişimdeki gelişmeler sistemliliği geliştiren işlevselliğe sahiptir.

Bu mekaniksel görüşle, iletişim birbirinden farklı işlevler gören birbirine bağlı parçalar olan "iletişimsel bütün" olarak görülmeye başlandı. Yukarıda anlatılan bağlamda iletişim, içsel olarak egemenlik ve kontrol tarihiyle ilişkilidir. Bu tarih 1930larda, iletişim alanında, Lazarsfeld'in Columbia okulu ve Hovland'ın *Yale Okulu* geleneklerinin başlatılmasıyla, iletişim kuram ve araştırmalarına izleyiciyi/okuyucuyu/dinleyiciyi bilme ve yönlendirme amaçlı yönelimin oluşmasıyla rayına oturdu; Lasswell'in formülünden kullanımlar doyumlara ve paralel bir gelişimle

post-yapısalcılığa doğru giden destekleme kuramları ve araştırmalarını getirdi.

Toplum yaşamının her alanında, en azından kapitalizmle birlikte rasyonel (veya bilimsel, pragmatik, enstrümantal, katılımcı) yönetim yoluyla kontrol sadece Taylorizm ile ekonomik alanda değil, örgütlü olan egemenliğin yürütülmesinin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi için her alanda geliştirildi ve geliştirilmeye devam etmektedir.

^[1] Ayrıntılı bilgi için bkz Eriksson, 2007